

De dubbele dictatuur in Polen: de vrouw slaaf van kerk en staat (1989)

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 4 februari 1989

De problemen in Polen zijn niet alleen economisch van aard. De pijn zit dieper, denkt Kinga Stawikowska, een strijdbare vrouw die tegen Sieth Delhaas een boekje open doet over de vrouwvijandigheid van kerk en staat.

Inleiding

Dr. Kinga Stawikowska (45) is protestants en historicus. Ze is getrouwd met een rooms-katholieke man, heeft vier kinderen en woont in Polen. Achter deze schijnbaar simpele personalia gaat een bewogen levenswerkelijkheid schuil. Stawikowska is ervan overtuigd, dat de maatschappelijke en economische problemen niet de hoofdoorzaak zijn van de crisis die de Poolse bevolking doormaakt. De Polen gaan gebukt onder veel ingrijpender vragen. Een antwoord daarop is noch van de kerk noch van de staat te verwachten.

Sinds een jaar is Stawikowska secretaresse van bisschop Tranda van de hervormde kerk in Warschau. Voordien was ze twintig jaar als historicus werkzaam bij een museum. 'Ik wilde alles bijeen brengen', verklaart zij haar verandering van werk: 'Samen brengen wat ik denk en doe.'

Is dat niet wat overmoedig gedacht van een vrouw die werkt in een kerk van slechts 4000 leden, verdeeld over tien gemeenten in het uitgestrekte Poolse land, die – evenals 85 procent van de andere Poolse vrouwen – acht uur per dag buitenshuis werkt, twee uur nodig heeft om van huis naar haar werk en terug te reizen, daarna vier uur moet besteden aan inkopen doen en koken, en daarnaast nog vier kinderen en een man heeft te verzorgen?

Ze zegt: 'De jongste van zeven gaat nu naar school. Nu heb ik eindelijk tijd voor andere dingen. Er is veel te doen, bijvoorbeeld voor de vrouw in de kerk. Bij ons kunnen vrouwen niet in het ambt. Vrouwen zijn op alle andere posten oververtegenwoordigd, maar ze hebben geen stem in beleidskwesties. In 1983 ben ik door de bisschop, voordat ik secretaresse bij hem werd, gevraagd of ik namens onze kerk in de commissie voor vrouwenwerk van de Poolse oecumenische raad wilde. Vanuit die commissie heb ik in het hele land kleine vrouwengroepjes gevormd waarin de acht protestantse kerken waren vertegenwoordigd. Al vrij snel kwam het gesprek op de positie van de vrouwen in Polen, die ondraaglijk zwaar is. Het is bijna onmogelijk tijd voor onszelf vrij te maken. Vrouwen moeten alles doen en hun mannen helpen nauwelijks. In feite zijn de vrouwen in onze economie de slaven.'

We leven hier in een vrouwvijandige kerk en samenleving, maar de vrouwen zelf onderkennen dat niet. Daarom kan het probleem ook niet ter discussie worden gesteld. Ze denken dat het een economisch probleem is. Als de economie verbetert krijgen de vrouwen het ook beter, redeneren ze. Maar dat is niet waar.'

Kunt u vanuit de vrouwencommissie van de oecumenische raad niets doen voor vrouwen?

'Sinds twee jaar ben ik geen voorzitter meer. Ik denk dat de heren vonden dat de vrouwen wat te veel bij elkaar zijn geweest. Er is nu een andere vrouw voorzitter, die niet zo bedreigend is voor mannen in de kerk als ik. Ik ben in 1986 nog wel bij het Oecumenisch Platform van Christenvrouwen in Helsinki geweest. Ik wist dat ik door de afgevaardigde van EFEC-Women (Ecumenical Forum of European Christian Women) was uitgenodigd, maar de Poolse Oecumenische Raad heeft die uitnodiging niet aan mij doorgegeven. Twee weken voor de vergadering in Helsinki werd me door de raad verteld, dat ik naar Helsinki had kunnen gaan, maar dat het nu te laat was om de papieren nog aan te vragen. Ze wisten dus, dat ik niet meer kon vertrekken. Ik heb echter een Hongaarse pas en dus had ik voor Helsinki geen visum nodig. Ik had intussen alle formaliteiten in orde, heb de reis zelf betaald en ben naar Helsinki vertrokken.'

Waarom wilde de oecumenische raad niet dat u ging?

Ik denk dat de kerken niet willen dat het vrouwenprobleem, het feminisme, aan de orde wordt gesteld. Er is een oppositie daartegen die nauwkeurig te werk gaat. Men is bang dat vrouwen zich sterk gaan maken voor de vrouw in het ambt. Dat is een groot probleem, zowel voor de orthodoxe kerk als voor de Lutherse kerk. Er zijn in beide kerken nogal wat studentes theologie die met hun studie slechts catechete kunnen worden. Men ziet het feminisme als een grote bedreiging. De mannen denken er niet bij na dat het feminisme deze wereld juist wat menselijker wil maken.

Maar misschien heb ik, nu ik geen voorzitter van de vrouwencommissie meer ben, wel betere kansen. De mannen zijn weer in slaap gesust. Ze hebben na mijn vertrek gezegd: goed zo, het feminisme is niets geworden. Zij heeft zichzelf in opspraak gebracht. Nu is het voorbij.'

Is in Polen al een vrouwenbeweging op gang gekomen?

'Nee, de man-vrouw verhouding bestaat hier niet als probleem. De mannen en vrouwen bij ons in de kerk worden aangesproken als mensen, maar wat men mensen noemt zijn in feite mannen. En omdat de positie van vrouwen niet als probleem wordt onderkend kan men het ook niet ter hand nemen. Dat geldt niet alleen voor de kerk, maar voor de hele samenleving. In de socialistische landen hebben vrouwen snel gelijke rechten gekregen. In Polen al in 1956. Maar het is alles te vanzelfsprekend. Vrouwen kunnen studeren en werken: juridisch is alles open. Maar dan blijkt dat vrouwenzaken helemaal niet geregeld zijn en niemand spreekt erover. Men verwacht eenvoudig dat vrouwen zich aanpassen aan de normen van de mannen, ondanks hun andere lichaamsbouw. Doen ze dat niet dan wordt dat als rivaliteit betiteld. Maar voor de vrouw is het onmogelijk om deze weg te gaan. Het is de weg van de man en die moet menselijk gemaakt worden.'

Hoe bent u tot dit inzicht gekomen?

'Ik was 33 jaar toen ik een dochter kreeg nadat er twee jongens waren geboren. Toen Judith geboren is heb ik vreselijk gehuild. Ik verwachtte een jongen en mijn eerste gedachte was: waarom moet ik een vrouw ter wereld brengen als ze zo'n moeilijk leven tegemoet gaat? Ik lag in het ziekenhuis, maar op het moment van de bevalling was ik helemaal alleen. Ik was de

eerste die zag dat het een meisje was. Eerst was ik een tijdje buiten bewustzijn en daarna kwam die enorme huilbui. Op dat moment ontdekte ik niet het vrouwenvraagstuk; het was de geboorte van een loyaliteit. Voordien had ik me gerealiseerd dat het vrouw-zijn in onze samenleving een probleem is. Ik had altijd gedacht, dat het mijn persoonlijk probleem was. Nu werd ik me bewust van het algemene karakter ervan. Niemand spreekt je in Polen aan als vrouw: in de kerk niet, in de massamedia niet, nergens. Vrouwen worden niet genoemd. Iedereen is mens, dus man. Het eerste jaar heb ik veel met Judith getobd, maar het besef leefde heel diep bij me: nu leef ik samen met een andere vrouw. Een kleine vrouw weliswaar, maar ik zal me tegenover haar gedragen zoals ik wilde dat anderen zich tegenover mij gedroegen toen ik jong was. Ik ga met Judith anders om dan met de jongens. Ik praat met haar over veel dingen, waarover mijn moeder nooit met mij heeft gesproken. Kijk, zeg ik, kijk om je heen. De helft van de mensheid bestaat uit vrouwen. Wat ik zelf in mijn eentje heb moeten ontdekken, geef ik haar als geschenk voor het leven mee.

Ik zeg niet: vrouwen zijn beter. Nee, ik zeg: je kunt kiezen. Je kunt alleen blijven of je kunt kinderen krijgen. Ik laat haar de mogelijkheden zien, die mij nooit getoond zijn.

Ik trouwde op mijn drieëntwintigste. Dat is in Polen niet jong. Alle meisjes bij ons willen trouwen. Vrouwen die alleen blijven hebben geen enkel aanzien. Ze hebben ook geen kansen om binnen de beroepshierarchie carrière te maken. En het opmerkelijke is dat niet mannen hun tegenstander zijn, maar juist andere vrouwen. Als een vrouw met een gezin een alleenstaande ontmoet, is ze woedend. Ze verwijt haar dan dat ze het maar gemakkelijk heeft omdat ze geen gezin te verzorgen heeft, en ze zal alles doen om die vrouw te beletten carrière te maken.

Het ontbreken van solidariteit tussen vrouwen is voor mij een groot probleem. Maar hoe stel ik dat ter discussie? De vrouw zal eerst zichzelf moeten ontdekken, pas dan kan zij anderen echt iets geven. En daarmee wil ik allereerst in mijn kerk aan de gang: hoe maak ik de vrouwen bewust van hun positie in deze samenleving?

Er is nog niets veranderd toen deze dochter werd geboren. In mijn jeugd heb ik de kerk vaarwel gezegd. Mijn man is van huis uit rooms-katholiek. Wij deden er niets meer aan. Op het moment dat Judith geboren werd wilde ik dat mijn gezin christelijk werd. Toen voelde ik, dat dat een belangrijke waarde vertegenwoordigt. Voor mij is de kerk de gemeente. Die kan overal zijn: ook bij mij thuis of op dit moment tussen ons. De rooms-katholieken in Polen zijn zeer traditioneel. De kerk, de waarheid, is alleen in het gebouw vertegenwoordigd, abstract.

Met mijn besluit brak een verschrikkelijke tijd aan. Onze kinderen waren niet gedoopt. Wij waren evenmin in de katholieke kerk getrouwd. We hebben drie jaar met dat probleem geworsteld en in 1979 zijn we alsnog, twintig jaar na ons burgerlijk huwelijk, in de kerk getrouwd. Het was heel mooi. Toen pas vertelde mijn man mij, dat hij er altijd van gedroomd had in de kerk te zullen trouwen. Dat heb ik nooit geweten. Ik wilde dat Judith protestants gedoopt werd. Uiteindelijk zijn alle kinderen protestants gedoopt. Dat brengt voor mijn man zeer grote problemen mee. Ik denk, dat het nergens meer in Europa zo toe gaat, maar bij ons

eist de katholieke kerk nog dat de kinderen katholiek worden opgevoed. Mijn man heeft ervoor moeten tekenen dat hij alles zal doen om de kinderen katholiek te laten opvoeden; niet algemeen christelijk, maar rooms-katholiek.

Thuis wordt er sindsdien een soort kleine komedie opgevoerd. Mijn man gaat bijna elke zondag om 7 uur 's morgens alleen naar de kerk. Voordien ging hij nooit en was hij zo goed als atheïst. Hij heeft de priester gevraagd of hij ook onze hervormde kerk mag bezoeken. Ja, heeft de priester gezegd, maar alleen als waarnemer. Een afschuwelijke toestand. De kinderen hebben nu in de hervormde kerk belijdenis gedaan en de dagelijkse irritaties zijn nu wel voorbij. Wij bidden voor het eten en mijn man gaat dan voor. Als hij dat aan de priester zou vragen zou hij zelfs dat niet mogen.'

En nu vindt u het belangrijk, dat ook andere vrouwen hun dochters hun plaats in kerk en samenleving leren zien?

'Ja, dat hoop ik. Het kan nog wel even duren, maar ik probeer een strategie te vinden om een begin te maken. Ik wil niet beginnen voordat ik de draad van Ariadne gevonden heb. Ik bedoel: ik moet me goed voorbereiden. Als feministische theologie geaccepteerd zou zijn door de mannen dan zou het geen probleem zijn, maar nu moet ik anders te werk gaan. Niemand weet hier iets van deze theologie. Ik kan dus niet maar simpelweg een programma opstellen – ook niet in mijn functie als medewerkster van de bisschop – en daarmee de kerken in gaan. Ik wil het proberen via de wekelijkse bijbelstudies.

Tegelijkertijd is er de oppositie, die goed oplet. Elk foutje dat ik maak zal worden opgeblazen. Ze zullen zeggen: ze is niet gekwalificeerd want ze is geen theologe. Het is evenmin eenvoudig om aan studiemateriaal te komen. Ik heb een boek van de Duitse theologe Elisabeth Moltmann. Dat kan ik niet aan iedereen uitlenen. Vermenigvuldigen kan evenmin. We hebben in dit land gebrek aan papier, geen mogelijkheid tot fotokopiëren, we hebben geen geld, zelfs niet om een schrijfmachine te kopen. We hebben geen enkele basis.'

Is er buiten uw kerk in Polen geen feminisme?

'Sporadisch. Er is wel wat overgewaaid uit het buitenland. Laatst heb ik in een krant enkele regels gelezen over vrouwen in Warschau. Ik weet nu dat ze eens in de maand bij elkaar komen. Het zijn allemaal intellectuele vrouwen. Onder de arbeidsvrouwen leeft het feminisme helemaal niet. Ze gaan gebukt onder de last van hun veertien-urige werkdag. Ze zijn gefixeerd op de economische problemen in ons land. Maar voor mij staat vast dat het om ethische en culturele problemen gaat waardoor vrouwen er zo slecht aan toe zijn.

Onlangs heeft men een grote enquête gehouden onder jongeren aan de universiteit. Van hen vond vierentwintig procent een eigen gezin het belangrijkste; op de tweede plaats kwam een huis; op de derde plaats interessante arbeid en op de achttiende plaats – slechts 17,7 procent – kwam de mogelijkheid om invloed op het openbare leven uit te oefenen. Nog enkele

plaatsen daarna kwam een hoge positie in het werk. Het heet dan dat de jongeren geen ambities hebben, maar volgens mij duidt dat meer op grote depressiviteit onder hen.

De angst om verantwoordelijkheden op zich te nemen neemt voortdurend toe. Daardoor is het onmogelijk de situatie in ons land te veranderen. Alle mensen vallen terug op hun gezin. Daar voelt men zich veilig. Dat is dus het resultaat van de staatspropaganda: de onmogelijkheid iets te veranderen. De jonge mensen zijn ziek. Ze lijden aan claustrofobie. Als het gezin op de eerste plaats komt en dus zo belangrijk is, betekent dat voor deze kwetsbare samenlevingsvorm een enorme last, die het onmogelijk kan dragen.'

Welke rol speelt de rooms-katholieke kerk in dit geheel? Biedt zij uitzicht op een hoopvoller samenleving?

'De katholieke kerk heeft een zeer grote invloed op het politieke denken. In feite bevestigt zij met haar leer het gezinsbelang van de staat. Maar ze heeft volgens mij absoluut geen morele of ethische invloed. Neem abortus. Dat is een verschrikkelijk zware last, waaronder veel vrouwen lijden. Iedereen weet dat, maar iedereen zwijgt erover. Statistische gegevens – en die komen dan van katholieke professoren – spreken van 800 000 tot één miljoen abortussen per jaar. De officiële toestemming voor abortus bestaat sinds 1955 en dat betekent sindsdien zo'n dertig miljoen ongeboorte kinderen. We weten ook, dat van de duizend geaborteerde vrouwen er 250 daarna geen kinderen meer kunnen krijgen. De staat zegt: we zijn met te veel mensen. Zevenendertig miljoen mensen voor een land dat negen maal zo groot is als Nederland. De staat vindt dat vrouwen boven de 35 jaar geen kinderen meer moeten krijgen; het argument is de vergrote kans op psychisch gestoorde kinderen. Het land zou ook niet zoveel mensen te eten kunnen geven, of werk, onderwijs en kinderopvang kunnen regelen. Abortus is dan de oplossing. Het woekert voort en niemand stelt dit ter discussie. En omdat er gebrek is aan alles zijn er evenmin voorbehoedmiddelen ter beschikking.'

Waarom spreekt de kerk niet?

'Wat moet de kerk spreken? De protestantse kerken zwijgen. De rooms-katholieke kerk heeft maar één voorstel: de natuurlijke geboorteregeling en de Maria-als-moedertheologie. De staat gaat door met zijn overbevolkingsprogramma en intussen hebben de vrouwen geen enkele beveiliging. De kerk noemt abortus zonde en verder doet ze niets. De vrouw zit dus tussen de kerk, de staat en het leven van alledag. En realiseer je dit: dit speelt zich af in een land met 95 procent katholieken, die hun geloof ook praktiseren. De kerken zitten vol van de eerste mis om zes uur 's morgens tot de laatste mis van zes uur 's avonds. En tegelijkertijd worden er één miljoen abortussen per jaar gedaan. De vrouw die haar geloof wil praktiseren kan na een abortus dus niet de absolutie van de kerk krijgen. Ze voelt zich schuldig, dus blijven de vrouwen meer en meer weg uit de kerk. Ze worden verscheurd tussen twee ideologieën: die van de kerk en die van de staat, die met elkaar in tegenspraak zijn.

Dit is een vrouwenprobleem, want de man heeft maar zijdelings met abortus te maken. Het raakt zijn lijf niet en dus ook zijn geweten niet. Hij is er van op de hoogte als de vrouw zich laat aborteren, maar hij beleeft het anders. Cijfers wijzen uit, dat zestig procent van de

vrouwen na een abortus psychologische problemen krijgt door een zonde-gevoel. Dat werkt natuurlijk door op de rest van de samenleving. En natuurlijk werkt dat door naar de jeugd. Ik denk dat dat terug te vinden is in de uitslag van de enquête die ik eerder noemde. Door de houding van de kerk en de staat wordt de hele bevolking gedemoraliseerd.

Natuurlijk is er wel eens een artikel verschenen over abortus: dat het gevaarlijk is voor het leven van de vrouw of dat de economische situatie bevolkingspolitiek vereist, maar het blijven woorden en vrouwen moeten het probleem als individu op te oplossen.

Ik zat met mijn vierde kind met hetzelfde probleem. Ik was toen 38 jaar. Ik had een privé-arts en die zei toen ik in verwachting was: nou, wat doen we? Ik antwoordde: hoezo, wat doen we? Ze was enorm verbaasd en zei: wilt u dit vierde kind houden? Ik zei: ja.'

Kunnen vrouwen zich laten steriliseren?

'Niemand doet voorstellen. Ook de protestantse kerken hebben geen officiële ideeën of een beleid op dit terrein. Pas een paar jaar geleden hoorde ik in het buitenland voor het eerst van de mogelijkheid van sterilisatie. Ik denk dat dat voor ons een oplossing zou zijn. Er moet voor vrouwen een mogelijkheid komen om een keus te maken. Pas dan zijn vrouwen vrij. En slechts een vrij mens kan tolerant zijn en tot solidariteit komen. Zolang die vrije keuze en die tolerantie er niet zijn, zal er ook geen vrijheid komen voor het Poolse volk.'